

عوامل مؤثر بر موفقیت تعاونی های تولید زراعی در استان آذربایجان شرقی

نعمت الله تقوی *

چکیده

تحقیق حاضر در پی شناسایی عوامل موفقیت شرکت های تعاونی تولید زراعی در استان آذربایجان شرقی است که تحت پوشش وزارت تعاون، وزارت جهاد کشاورزی و سازمان تعاون روستایی می باشند. جامعه آماری تحقیق را ۱۱۸ شرکت تعاونی تشکیل می دهد که از میان آنها ۵۰ شرکت به روش چند مرحله ای، مطابق و تصادفی ساده و سیستماتیک انتخاب شده و مورد بررسی قرار گرفته اند.

روش به کار رفته در تحقیق به اقتضای موضوع، اسنادی (تاریخی) و میدانی (پیمایشی) می باشد. در بخش پیمایشی، برای تعیین رابطه همبستگی میان متغیرهای مستقل (اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و مدیریتی) با متغیر وابسته (موفقیت شرکت های تعاونی)، ۱۵ فرضیه تعیین شده و با استفاده از تکنیک های آماری r پیرسون، آنالیز واریانس، آزمون تفاوت میانگین ها و Eta به آزمون گذاشته شده اند.

یافته های تحقیق حاکی از آن است که میان متغیرهای همسودی هیأت مدیره، حس مسئولیت پذیری، ضعف مدیریت، رابطه با سازمان ها، ضعف بنیه مالی، بازار فروش، تخصص هیأت مدیره، سواد ومدرك تحصیلی آنان و نظارت مسئولین، با موفقیت شرکت ها رابطه وجود دارد.

---

* استادیار گروه علوم اجتماعی دانشگاه تبریز: taghavi@tabrizu.ac.ir

واژگان کلیدی: تعاونی های تولید کشاورزی، تولید روستایی و تولید زراعی، شرکت های سهامی زراعی، تعاونی های تولید مشاع و موفقیت تعاونی ها

مقدمه

پیشینه تعاون رسمی و شرکت های تعاونی روستایی از سال های ۱۳۰۳ تا ۱۳۰۴ با ایجاد بانک فلاح در کشور ما آغاز شده و در طول زمانی نزدیک به ۸ دهه، انواع و اشکال متفاوتی از آن در جای جای این مرز و بوم ایجاد گردیده است. تأسیس، عملکرد و تحول شرکت های تعاونی روستایی، به ویژه از نوع تولیدی آن، تابع شرایط سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی این سال ها بوده و به همین سبب نوسانات و افت و خیزهای بسیاری را پشت سر نهاده است.

مطالعات روستایی حاکی از آن است که در سال ۱۳۲۵ برای نخستین بار در سطح کشور، به طور رسمی در بخش کشاورزی روستایی به ایجاد «شرکت های تعاونی کشاورزی» در مراکز بخش ها از طریق تأسیس صندوق های تعاون اقدام شده است (تقوی، ۱۳۷۴: ۱۰۴). پس از اصلاحات ارضی، دولت برای پر کردن جای خالی مالکان روستایی، دهقانان را با شرط داشتن زمین زراعی در «شرکت های تعاون روستایی» جمع کرد. این شرکت ها در سال ۱۳۵۱ به تدریج ادغام شدند. در سال ۱۳۵۲ ادغام آنها با هدف «تجمیع اراضی» و «یکپارچه کردن زمین ها» به پایان رسید (همانجا: ۱۰۵). تا سال های اول انقلاب جمعاً ۳۹ شرکت تعاونی روستایی تشکیل شده بود که بعد ها ۲۰ مورد آنها منحل شد و ۱۹ شرکت به فعالیت خود ادامه دادند (از کیا، ۱۳۷۵: ۲۵۶).

شکل مشابه دیگری از شرکت های تولید کشاورزی، «شرکت های سهامی زراعی» بود که از سال ۱۳۴۷ با آغاز مرحله سوم اصلاحات ارضی تأسیس شدند و تا سال ۱۳۵۷ جمعاً ۹۳ شرکت از این نوع در سطح کشور دایر شده بود (همانجا: ۲۳۲). در بدو انقلاب ۸۸ شرکت سهامی زراعی منحل گردید و تنها ۵ شرکت ابقاء شدند (مشاع، ۱۳۶۸: ۱۸).

با پیروزی انقلاب اسلامی، در سال ۱۳۵۸ به دنبال شروع کار هیأت های ۷ نفره واگذاری زمین، شرکت های تعاونی تولید نوبنی تحت عنوان «مشاع های تولیدی» ایجاد شد و تا سال ۱۳۶۴ حدود ۱۱ هزار واحد از آنها در سراسر کشور تشکیل شد (همانجا: ۳۶).

طی دو دهه اخیر (دهه های ۶۰ و ۷۰)، وزارت کشاورزی وقت اقدام دیگری در خصوص ایجاد نسل جدیدی از تعاونی های تولید کشاورزی تحت عنوان «شرکت های تعاونی تولید روستایی» به مرحله اجرا در آورده و تعدادی از آنها را در روستاهای کشور تشکیل داده است. این شرکت ها در خلال حاضر با دشواری ها و چالش هایی رو به رو هستند.

هدف از تحقیق حاضر عبارت از بررسی تاریخی فرآیند ایجاد و تحول شرکت های تعاونی روستایی و کشاورزی ایران در طول بیش از ۸ دهه می باشد. در جریان انجام تحقیق، فرآیند تکوین و توسعه و عوامل مؤثر بر موفقیت ها یا ناکامی های شرکت های تعاونی روستایی به نحو اجمالی مورد بررسی قرار گرفته اند، ولی شرکت های تعاونی تولید زراعی به مثابه نسل جدید تعاونی های تولید روستایی - کشاورزی و عوامل مؤثر بر موفقیت آنها هدف ویژه تحقیق حاضر را تشکیل می دهد که در روستاهای استان آذربایجان شرقی و در سال ۱۳۸۱ مورد بررسی و تجزیه و تحلیل قرار گرفته اند.

بیان مسئله

مسئله اساسی شرکت های تعاونی کشاورزی - روستایی طی ۸ دهه از تأسیس و فعالیت آنها این بوده است که: آیا اهمیت یافتن یا کاهش نقش تعاونی های روستایی، ایجاد انواع ویژه ای از آن یا فروپاشی و تجزیه انواع دیگر، صرفاً تحت تأثیر جو سیاسی، اقتصادی و اجتماعی زمان بوده یا این که در ایجاد، فروپاشی و خاتمه دادن به کار آنها از روی اندیشه، بررسی و تحقیق بر مبنای برنامه ریزی اصولی صورت گرفته است؟ آیا ایجاد و تقویت تعاونی های روستایی، مخصوصاً گونه های ویژه ای از آن تحت عنوان وسیع «شرکت های تعاونی تولید» بر اساس برنامه ریزی دقیق و انجام پژوهش های علمی صورت گرفته؟ و هنگام تأسیس نوعی از شرکت تعاونی تولید روستایی، موفقیت ها و شکست های شرکت های تعاونی پیشین و عوامل مؤثر بر آن بررسی شده و لحاظ گردیده اند یا این که هر بار بدون توجه به کامیابی ها و ناکامی های شرکت های پیشین، از فاز صفر یا نزدیک به صفر کار را شروع کرده و انجام داده اند؟

تحقیق حاضر در سه بخش به انجام رسیده است:

۱) بررسی موفقیت و کارایی شرکت های تعاونی روستایی در اشکال چند گانه

تاریخی آن و تحلیل اسنادی - تاریخی عوامل مؤثر بر این امر،

۲) بررسی توصیفی ساختار سازمانی، ترکیب اعضای هیأت مدیره، نیروی انسانی و ویژگی های دیگر شرکت های تعاونی تولید روستایی در زمان بررسی،
۳) بررسی عوامل موفقیت (یا عدم توفیق) شرکت های تعاونی تولید روستایی به شیوه میدانی (بیمایشی) و تبیینی.
هدف اساسی و نقطه تمرکز توجه مقاله حاضر بخش سوم پژوهش، یعنی بررسی عوامل مؤثر بر موفقیت شرکت های تعاونی تولید زراعی می باشد که به صورت فرضیه - های پژوهشی مطرح شده است.

فرضیه های پژوهش

فرضیه هایی که بر اساس مطالعات پیشین و با امعان نظر به تئوری های ارائه شده توسط صاحب نظران، برای تحقیق اتخاذ گردیده و به مرحله آزمون آماری گذاشته شده اند، به شرح زیر تنظیم گردیده اند:

۱ - عوامل اقتصادی:

به نظر می رسد که میان عواملی نظیر «ضعف بنیه مالی شرکت های تعاونی»، «همسودی اعضای هیأت مدیره در شرکت و روستا» و «رابطه شرکت ها با بازار فروش» و موفقیت شرکت های تعاونی تولید زراعی رابطه وجود دارد (۳ فرضیه).

۲ - عوامل اجتماعی:

فرض بر این گرفته شده است که میان عواملی مانند «بومی بودن اعضای هیأت مدیره»، «تخصص آنان»، «استفاده از تجربیات پیشین» و «ضعف حس مسئولیت - پذیری» با موفقیت شرکت ها رابطه وجود دارد (۴ فرضیه).

۳ - عوامل فرهنگی:

فرض بر این بوده است که میان عواملی همچون «اختلاف های قومی و محلی»، «سواد و تحصیلات اعضای هیأت مدیره» و «اشتراکی بودن ماهیت کار تعاونی» با موفقیت تعاونی های تولید زراعی رابطه وجود دارد (۳ فرضیه).

۴ - عوامل مدیریتی:

به نظر می رسد که میان عواملی مثل «ضعف مدیریت شرکت ها»، «عدم نظارت مسئولین رده بالا»، «رضایت مردم از شرکت های تعاونی» و «ضعف ارتباط با ادارات» با موفقیت شرکت های تعاونی رابطه وجود دارد (۴ فرضیه).

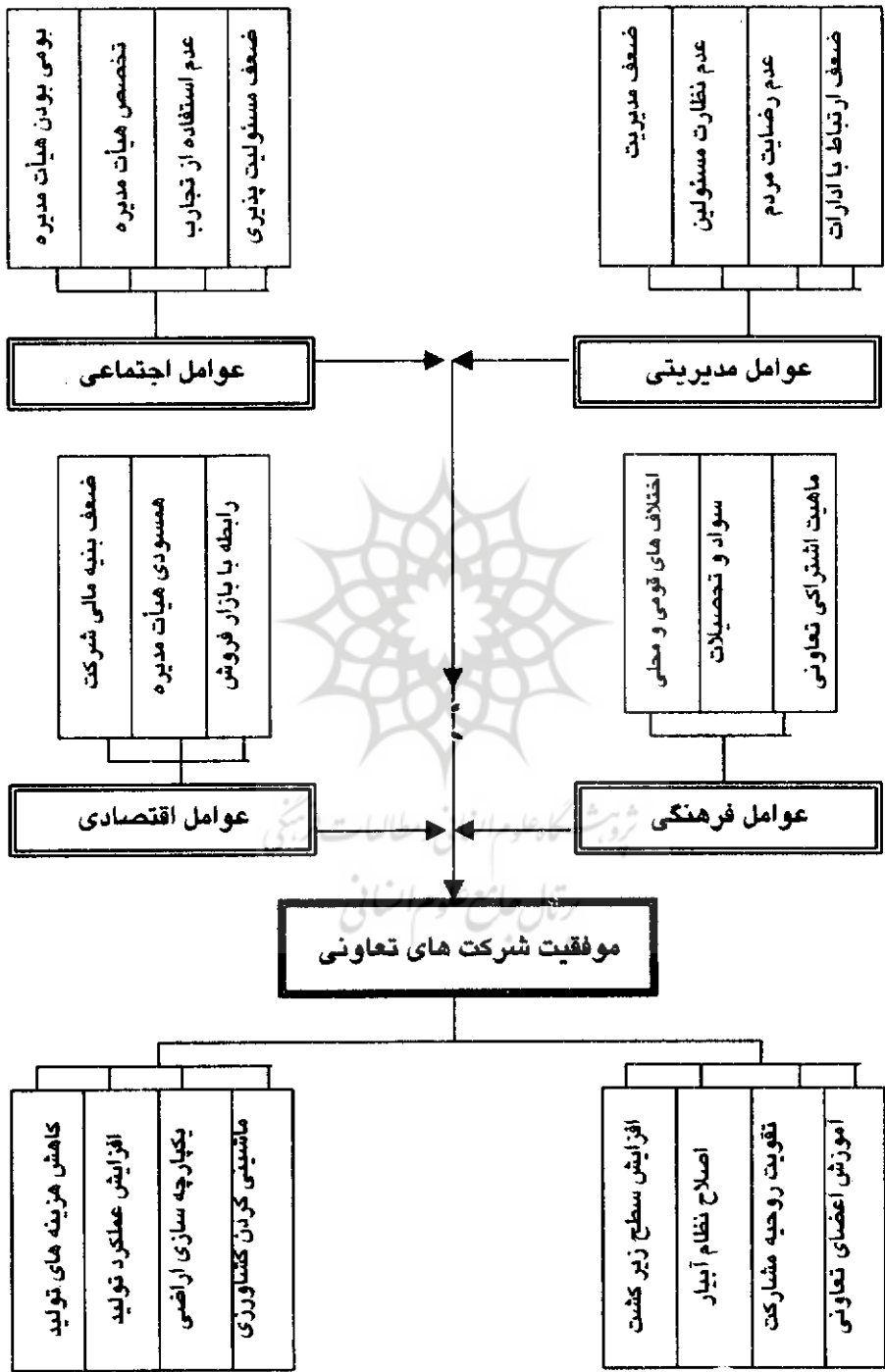
جامعه مورد بررسی

هنگام شروع مراحل مطالعاتی تحقیق در سال ۱۳۸۰، شرکت های تعاونی تولید زراعی به مثابه نوع خاصی از شرکت های تعاونی کشاورزی، تحت پوشش سه سازمان دولتی تشکیل شده و به فعالیت مشغول بودند: اداره کل تعاون استان، سازمان کشاورزی سابق و سازمان تعاون روستایی. از تعداد ۱۱۸ واحد شرکت تعاونی تولید زراعی گزارش شده در سال مزبور، ۲۷ شرکت (۲۲/۹ درصد) به اداره تعاون، ۵۱ شرکت (۳۲/۲ درصد) به سازمان تعاون روستایی و ۴۰ شرکت (۳۳/۹ درصد) به سازمان کشاورزی وابسته بودند.

۱۱۸ شرکت مزبور در ۱۴ شهرستان استان پراکنده بودند. بیشترین تعداد شرکت ها در شهرستان شبستر قرار داشت (۱۶ مورد معادل ۱۳/۶ درصد) و کمترین تعداد آن در شهرستان کلبر بود (۳ مورد معادل ۲/۵ درصد). با توجه به نرخ محرومیت شهرستان های استان (بر اساس مطالعه کارشناسان سازمان مدیریت و برنامه ریزی آذربایجان شرقی)، و با در نظر گرفتن سازمان کارفرمایی و وضع فعالیت شرکت های تعاونی، در نهایت ۱۰ شرکت (برابر ۲۰/۰ درصد) از اداره کل تعاون، ۲۰ شرکت (معادل ۴۰/۰ درصد) از سازمان تعاون روستایی و ۲۰ شرکت (مساوی ۴۰/۰ درصد) از جهاد کشاورزی انتخاب شده و مورد مطالعه قرار گرفتند. در جریان گردآوری داده ها، پنج شرکت به دلیل مشکلات پیش آمده، از رده خارج شدند و تجزیه و تحلیل ها بر روی ۴۵ شرکت صورت گرفت.

روش ها و ابزار پژوهش

تحقیق حاضر به لحاظ کاربرد پذیری یافته های آن، از نوع پژوهش های «کاربردی» و به جهت داده های مورد نیاز و شیوه های گردآوری آنها، از نوع تحقیقات «اسنادی» و «میدانی» است. در دو بخش عمده از مراحل انجام تحقیق، از روش اسنادی استفاده شده است: نخست در مطالعه پیشینه تحقیق اعم از کتاب، مقاله، گزارش - های پژوهشی و نظریه هایی که در رابطه با نظام های تولید کشاورزی، بویژه

دیاگرام شماره ۱ - مدل تحلیلی تحقیق

شرکت های تعاونی تولید به رشته تحریر کشیده شده اند؛ دوم در تهیه و تنظیم مطالبی که برای تدوین مباحث مربوط به تعاونی های تولید روستایی در فرآیند تحول لازم بودند. برای گردآوری داده های مورد نیاز به منظور شناسایی عوامل مؤثر بر موفقیت شرکت های تعاونی تولید روستایی استان در حال حاضر و بررسی رابطه میان این عوامل با موفقیت شرکت های تعاونی، از روش میدانی (پیمایشی) استفاده شده است. داده های مورد نیاز در بخش پیمایشی به شیوه پرسشگری گردآوری شده و داده های بخش اسنادی از مقالات، کتاب ها و پژوهش های موجود یادداشت برداری شده است. پرسشنامه مورد استفاده در تحقیق دارای سه فرم بوده: فرم اول پرسشنامه شرکت تعاونی، فرم دوم پرسشنامه اعضای هیأت مدیره و فرم سوم پرسشنامه اعضای عادی شرکت های تعاونی.

سؤال های مطرح شده در سه فرم پرسشنامه (جمعاً ۱۳۷ سؤال) تنظیم گردیده و پس از تعریف سازه ای و عملیاتی و تبدیل مفاهیم کیفی به مقادیر کمی، برای حصول اطمینان و اندازه گیری اعتبار (روایی) سئوالات و اعتماد پذیری (پایایی) نتایج یافته های تحقیق، از روش هایی نظیر آزمون مقدماتی (پری تست)، درخواست نظر اصلاحی و تأیید صاحب نظران و روش های آماری دیگر استفاده شده است.

پایه های نظری و پیشینه پژوهش

برای دستیابی به اطلاعات مربوط به پیشینه تحقیق، به بیش از ۲۰۰ منبع (کتاب، مجله، مجموعه مقالات، گزارش های پژوهشی و پایان نامه مراجعه شده که از آن میان حدود ۱۲۰ منبع مختلف مورد استفاده قرار گرفته اند. بخشی از این منابع عمومی بودند و به کل جامعه روستایی و توسعه کشاورزی ارتباط داشتند؛ تعدادی از آنها به نظام های بهره - برداری سنتی پرداخته بودند؛ بعضی ها شرکت های سهامی زراعی را مورد بحث قرار داده بودند؛ تعدادی مشاع های تولیدی و تعدادی دیگر تعاونی های تولید کشاورزی - روستایی را به بحث کشیده بودند.

نظریه هایی که در منابع مورد اشاره، اختصاصاً به اشکال ویژه ای از نظام های بهره برداری تحت عنوان «شرکت های تعاونی تولید کشاورزی - روستایی» توجه کرده بودند، اختصاراً مورد بررسی قرار می گیرند:

- ۱) تعاونی راهی به سوی جامعه روستایی سالم: بر اساس مطالعات مربوط به تجارب توسعه روستایی در کشورهای مختلف جهان، روشن شده است که چند روش اساسی برای توسعه آنها اتخاذ گردیده و به مرحله اجرا گذاشته شده است:
۱ - ابقای نظام بهره برداری خرد دهقانی با همه مشکلات و مسایل آن،

۲ - اتخاذ شیوه تولید سوسیالیستی با مالکیت دولتی زمین های زراعی و تبدیل شدن دهقانان صاحب نسق به کارگران روستایی یا حقوق بگیران دولتی،
 ۳ - اتخاذ راه رشد سرمایه داری و تجمیع اراضی در دست سرمایه داران ریز و درشت و کوتاه شدن دست گروه بزرگی از دهقانان از زمین زراعی،
 ۴ - تشکل دهقانان به صورت شرکت های تعاونی تولید کشاورزی - روستایی بدون سلب مالکیت از دهقانان در عین یکپارچه سازی اراضی زراعی،
 در شرایط اجتماعی - اقتصادی کشور ما که ملی کردن اراضی کوچک کشاورزی مقدور نیست و نتیجه ای ندارد، یکپارچه کردن اراضی کوچک در هیأت تشکل های بزرگ تعاونی و ایجاد تعاونی های تولید، تنها راه حل مطمئن و سودمند و منطقی به شمار می رود (انصاری، ۱۳۶۰: ۴۳).

۲) اهمیت و وجوه امتیاز تعاونی ها: صفری شالی نقش تعاونی های تولید روستایی در توسعه پایدار بخش کشاورزی را در چند مورد به شرح زیر یادآوری می کند:
 ۱ - یکپارچه سازی اراضی زراعی روستاییان،
 ۲ - افزایش درآمد روستاییان و کشاورزان،
 ۳ - توجه به محیط زیست (صفری، ۱۳۸۰: ۲۱۶ - ۲۱۴).
 قادر عربی در بحث از مزایای شرکت های تعاونی تولید روستایی ، موارد زیر را نام می برد:

- ۱ - حفظ و بقای مالکیت زمین و حدود آن،
  - ۲ - رعایت حرمت رأی افراد،
  - ۳ - همسانی کار تعاونی ها با شیوه زندگی مرسوم و سنتی مردم،
  - ۴ - استفاده بهینه از آب و نهاده های کشاورزی،
  - ۵ - افزایش تولیدات کشاورزی،
  - ۶ - کمک به یکپارچه سازی و ماشینی کردن کشاورزی،
  - ۷ - ایجاد امکانات و وسایل رفاهی بیشتر (عربی، ۱۳۷۷: ۲۶).
- ۳) ضرورت وجودی تعاونی ها : هوشنگ نهاوندی بسط و توسعه شرکت های تعاونی روستایی را یکی از ضرورت های تردیدناپذیر اقتصاد ایران می دانست و اعتقاد داشت که این بسط و توسعه کمی باید با تقویت تعاونی ها و بهبود سریع و محسوس کیفیت کار آنها همراه باشد (نهاوندی، ۱۳۴۸: ۵۷). کاظم ودیعی در رابطه با اهمیت و ضرورت شرکت های تعاونی روستایی عقیده داشت که تعاونی ها در جامعه روستایی ایران نقش بسزایی دارند و در میان نهادهای روستایی، بیشترین تأثیر را در نظام حکومتی و اداری جوامع روستایی بر جای گذارده اند (ودیعی، ۱۳۵۴: ۱۲۳).

اسماعیل عجمی در کتاب «ششدانگی» می نویسد که: از ابتدا برای موفقیت برنامه اصلاحات ارضی، تأسیس و توسعه سریع شرکت های تعاونی روستایی یک امر ضروری و حیاتی تشخیص داده شده بود (عجمی، ۱۳۵۴: ۱۷۳).

صادق انصاری باور دارد که سازمان های تعاونی تولید روستایی قادر هستند در روستاها دستاوردهای انقلاب را حفظ کنند و آن را گسترش دهند. او ضرورت وجودی تعاونی های تولید روستایی را در سه زمینه مورد بحث قرار می دهد:

۱ - بازسازی و گسترش کشاورزی،

۲ - تمدن و رفاه،

۳ - انقلاب، حکومت و نهادهای انقلابی (انصاری، ۱۳۵۹: ۱۱۷ - ۱۱۲).

۴) عوامل موفقیت تعاونی ها: صفری شالی عوامل موفقیت تعاونی های تولید روستایی را در دو مقوله و به شرح زیر مورد بحث قرار داده است:

۱ - ویژگی های نرم افزاری^۱ نظیر شکل مالکیت زمین های زراعی، حاکمیت یا شکل تصرف زمین ها، مدیریت و سازمان کار، شیوه توزیع، ویژگی های فرهنگی گروه های اجتماعی، شیوه بهره برداری از منابع پایه، ابزار و ماشین آلات،

۲ - ویژگی های سخت افزاری^۲ یا کمی مانند وسعت اراضی زراعی، نوع ابزار و ماشین آلات و نوع محصول (صفری، ۱۳۸۰: ۲۱۲).

مصطفی ازکیا در تحقیق خود، مسایل و مشکلات شرکت های تعاونی روستایی را به شرح زیر تلخیص کرده است:

۱ - کمبود سرمایه برای برنامه های وسیعتر،

۲ - کمبود تأسیسات زیر بنایی،

۳ - عدم تدارک به موقع نهادهای کشاورزی،

۴ - کمبود اعتبارات آموزشی،

۵ - بیسوادی عمومی،

۶ - ناآشنایی اعضا به اصول و مبانی تعاون،

۷ - فقدان ارتباط و هماهنگی بین سازمان و مؤسسات آموزشی،

۸ - فقدان همکاری میان اعضا،

۹ - فقدان هماهنگی در کمک رسانی و ارائه خدمات،

۱۰ - رقابت و مخالفت دلالان و سلف خر ها با تعاونی ها،

۱۱ - کمبود کادر متخصص و آموزش دیده در شرکت ها (امیرانی، ۱۳۷۸: ۹۴).

1. software

2. hardware

از کیا در جای دیگر بحث مزبور را از زاویه ای متفاوت مورد بررسی قرار داده و عوامل مؤثر بر موفقیت تعاونی ها را در دو رده طبقه بندی کرده است:
نخست - عوامل برون سازمانی،

دوم - مسایل درون سازمانی (از کیا، ۱۳۶۵: ۱۸۱ - ۱۷۲).

۵) عملکرد شرکتهای تعاونی تولید: محمد عبداللهی در کتاب های خود که نتیجه تحقیق در مورد نظامهای بهره برداری ارضی می باشد، یافته های پژوهشی را در مورد شرکت های تعاونی تولید به شرح زیر عنوان می کند:

۱ - میزان عملکرد نظام های بهره برداری تعاونی و تجاری از نظام های دهقانی و مشاع بیشتر است.

۲ - همه واحدهای بهره برداری در مقایسه با واحدهای دهقانی، جایگاه و نقش مؤثرتری در افزایش میزان عملکرد دارند. در این میان، شرکت های تعاونی تولید روستایی در تبیین میزان عملکرد، بالاترین وزنه را به خود اختصاص می دهند.

۳ - شرکت های تعاونی تولید روستایی، از لحاظ عملکرد اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، فنی و زیست محیطی، در میان انواع نظام های بهره برداری حائز رتبه دوم اند.

۴ - تعاونی های تولید روستایی دارای سازمان و مدیریتی نوین و نسبتاً علمی - تخصصی هستند.

۵ - در شرکت های تعاونی، میزان یکپارچگی ارضی و کاربرد ماشین آلات کشاورزی بالاتر است.

۶ - در تعاونی ها بیش از نصف اعضا باسوادند، از رشد آگاهی بالاتری برخوردارند و رضامندی شغلی آنان بیشتر است.

۷ - شرکت های تعاونی تولید روستایی در تمام مناطق متنوع ایران توسعه پیدا کرده اند (عبداللهی، ۱۳۷۷: ۶۷ - ۶۶ و ۷۴ - ۷۱).

یافته های پژوهش

نتایج به دست آمده از پژوهش در دو بخش تنظیم و ارائه می شوند: بیان توصیفی یافته ها و تحلیل عوامل مؤثر بر موفقیت تعاونی ها. هر دو مورد از یافته ها بر اساس نظرانی به دست آمده اند که از اعضای هیأت مدیره و عادی به صورت جداگانه گردآوری شده اند.

۱) بررسی توصیفی یافته ها:

۱ - وضع فعالیت: از میان شرکت های تعاونی مورد بررسی ۶۰/۰ درصد کاملاً فعال هستند، ۲۲/۲ درصد فعالیت نسبی و ۱۷/۸ درصد فعالیت ضعیفی دارند.

- ۲ - ترکیب ساختاری: ۹۳/۵ درصد اعضای هیأت مدیره باسواد هستند، کلیه آنها مرد می باشند و ۷۹/۳ درصد بومی هستند.
- ۳ - نظام مدیریتی: در ۹۳/۳ درصد موارد تصمیم گیری در شرکت های تعاونی به صورت شورایی انجام می گیرد و ۴۳/۷ درصد اعضا عقیده دارند که در شرکت به نظرات آنان توجه می شود.

جدول ۱ - توزیع فراوانی سواد اعضای هیأت مدیره

درصد فراوانی	فراوانی مطلق	سواد
۶/۵	۶	بیسواد
۹۳/۵	۸۶	باسواد
۱۰۰	۹۲	جمع

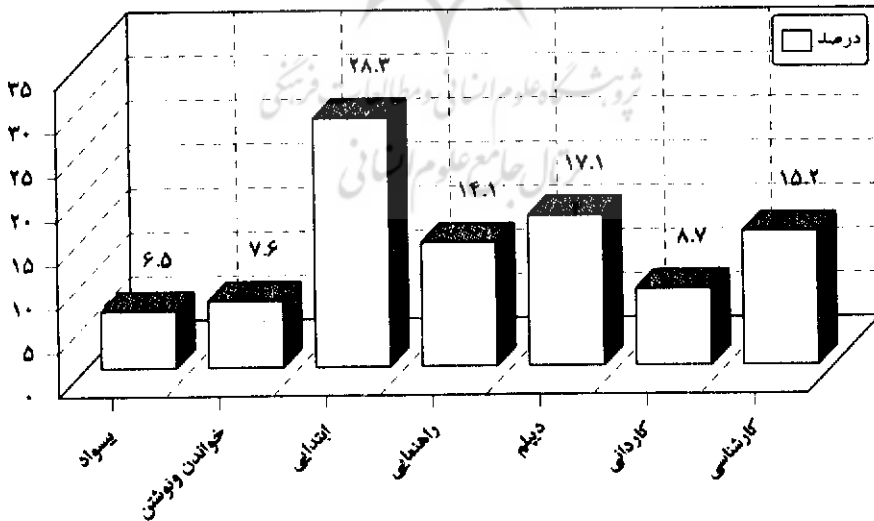

نمودار شماره ۱ - توزیع میزان سواد اعضای هیأت مدیره

باسواد □ بیسواد ■

جدول ۲ - سواد و مدرک تحصیلی اعضای هیات مدیره

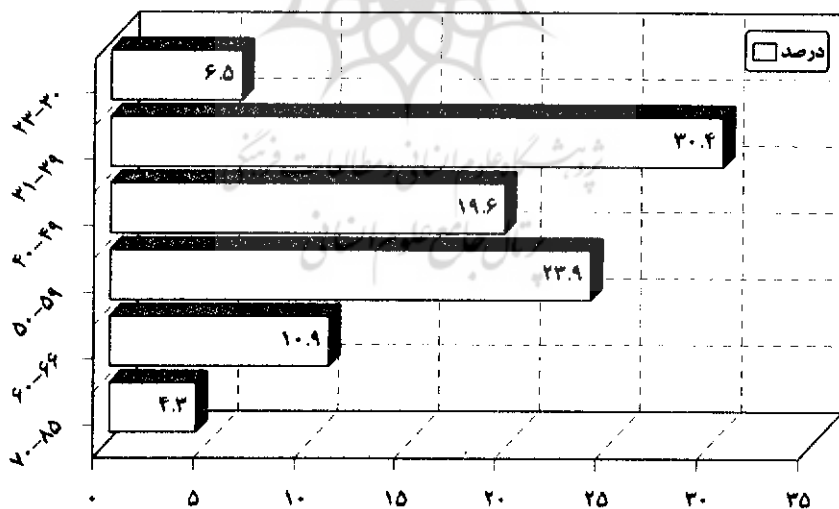
درصد فراوانی	فراوانی مطلق	سواد و مدرک
۶/۵	۶	بیسواد
۷/۶	۷	خواندن و نوشتن
۲۸/۳	۲۶	ابتدایی
۱۴/۱	۱۳	راهنمایی
۱۷/۴	۱۶	دیپلم
۸/۷	۸	کاردانی
۱۵/۲	۱۴	کارشناسی
۲/۲	۲	نامعلوم
۱۰۰	۹۲	جمع

نمودار شماره ۲ - توزیع سواد و مدرک تحصیلی اعضای هیات مدیره

جدول ۳ - توزیع سنی اعضای هیأت مدیره

سن	فراوانی مطلق	درصد فراوانی
۲۳-۳۰	۶	۶/۵
۳۱-۳۹	۲۸	۳۰/۴
۴۰-۴۹	۱۸	۱۹/۶
۵۰-۵۹	۲۳	۲۵/۰
۶۰-۶۹	۱۰	۱۰/۹
۷۰-۸۵	۴	۵/۴
بی جواب	۳	۳/۳
جمع	۹۲	۱۰۰

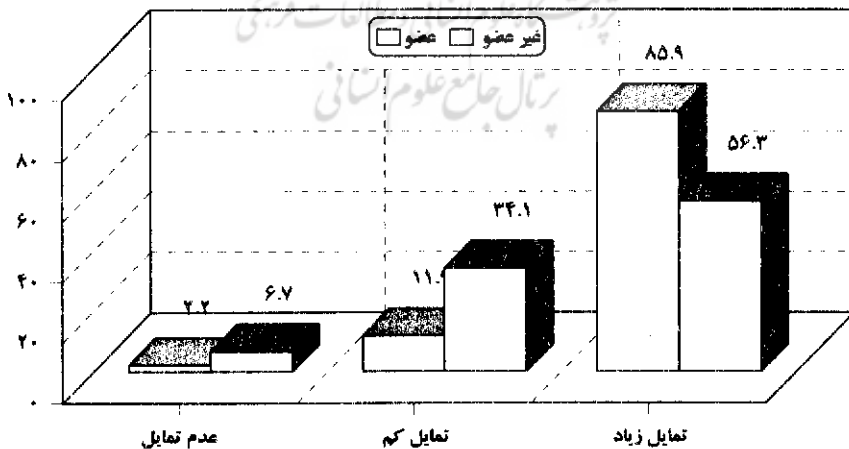

نمودار شماره ۳ - توزیع سنی اعضای هیأت مدیره

۴ - مشارکت مردم: در ۸۰٪ درصد شرکت های تعاونی ۷ - ۱ روستا عضویت دارند و بیشترین تعداد آنها (حدود ۲۵٪ درصد) شرکت هایی هستند که ۳۰۰ - ۲۰۰ نفر عضو دارند. از سوی دیگر، ۸۹٪ درصد اعضای هیأت مدیره و ۴۶٪ درصد اعضای عادی شرکت ها به کار گروهی علاقه نشان می دهند.

جدول ۴ - تمایل به کار گروهی در شرکت

تمایل افراد غیر عضو		تمایل خود عضو		میزان تمایل
درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	
۶/۷	۹	۲/۲	۳	عدم تمایل
۳۴/۱	۴۶	۱۱/۹	۱۶	تمایل کمتر
۵۶/۳	۷۶	۸۵/۹	۱۱۶	تمایل زیاد
۳/۰	۴	-	-	بی جواب
۱۰۰	۱۳۵	۱۰۰	۱۳۵	جمع

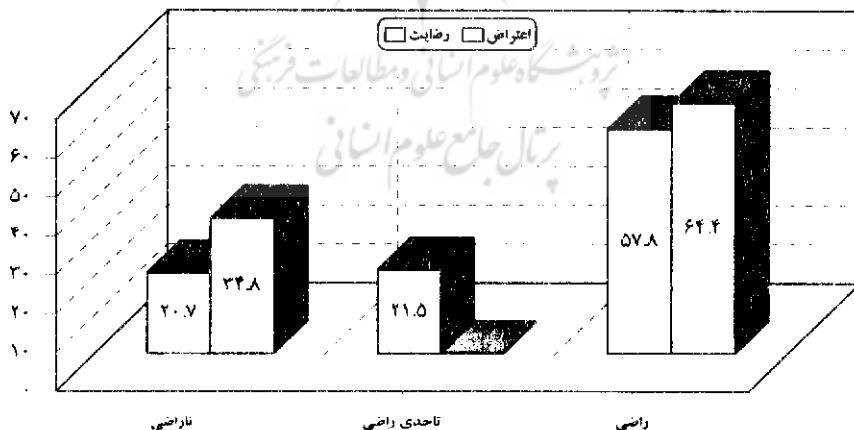

نمودار شماره ۴ - توزیع میزان تمایل افراد به کار گروهی در شرکت

۵ - رابطه با اعضا : ۷۸/۰ درصد اعضای شرکت های تعاونی از هیأت مدیره شرکت ها رضایت دارند، ۴۰/۰ درصد از عملکرد شرکت راضی هستند و ۵۷/۸ درصد نسبت به شرکت های تعاونی اعتماد دارند. در عین حال ، به نظر ۸۸/۹ درصد اعضا، رابطه میان هیأت مدیره با اعضای تعاونی مستقیم و صمیمی است.

جدول ۵ - میزان رضایت اعضا از هیأت مدیره

اعتراض		رضایت		میزان رضایت
درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	
۳۴/۸	۴۷	۲۰/۷	۲۸	ناراضی
-	-	۲۱/۵	۲۹	تأحدی راضی
۶۴/۴	۸۷	۵۷/۸	۷۸	راضی
۱۰۰	۱۳۵	۱۰۰	۱۳۵	جمع

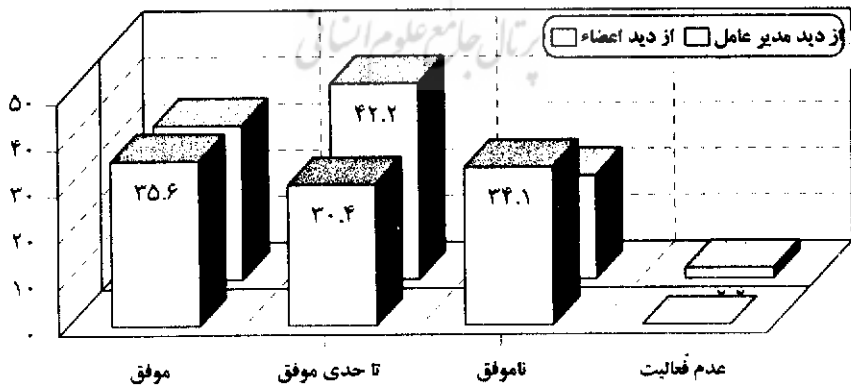
نمودار شماره ۵ - میزان رضایت اعضا از هیأت مدیره

۶ - موفقیت و عملکرد شرکت: به نظر اعضای هیأت مدیره، شرکت های تعاونی در ۳۳/۳ درصد موارد کاملاً موفق و در ۴۲/۲ درصد تأحدی موفق بوده اند، در حالی که

ارقام فوق از دیدگاه اعضای عادی شرکت ها ۳۵/۶ و ۳۰/۴ درصد است. شرکت های تعاونی توانسته اند تا حدی در حل اختلافات داخلی اعضاء موفق شوند. به نظر ۳۵/۶ درصد اعضاء، قوانین در شرکت مراعات می شود و تنها ۲۸/۹ درصد تعاونی ها به اعضای خود دوره های کارآموزی ترتیب داده اند.

جدول ۶ - موفقیت شرکت های تعاونی

از دید اعضاء		از دید مدیر عامل		میزان موفقیت
درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	
۳۴/۱	۲۶	۲۲/۲	۱۰	ناموفق
۳۰/۴	۴۱	۴۲/۲	۱۹	تاحدی موفق
۳۵/۶	۴۸	۳۳/۳	۱۵	موفق
-	-	۲/۲	۱	نامعلوم
۱۰۰	۴۵	۱۰۰	۴۵	جمع

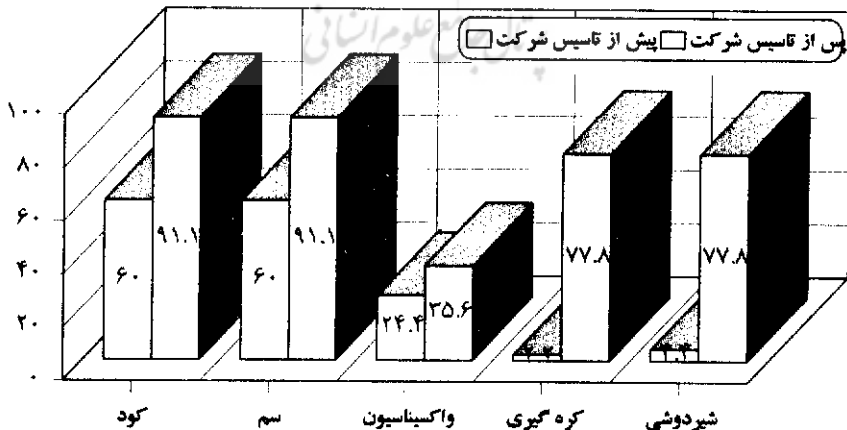

۷- تأثیر در زندگی مردم: ۴۲/۷ درصد اعضای هیأت مدیره و ۳۵/۶ درصد اعضای عادی پذیرفته اند که شرکت تعاونی در افزایش درآمد آنان مؤثر است. شرکت های تعاونی در تبدیل کشت مفروز به مشاع موفقیتی نداشته اند، در ۱۷/۸ درصد موارد از فرسایش خاک جلوگیری کرده اند، در ۳۵/۶ درصد موارد به احیای زمین های بایر موفق شده اند و در

جدول ۷- وضع استفاده از مکانیزاتورها

نوع مکانیزاتور	پیش از تأسیس شرکت	پس از تأسیس شرکت
کود	۶۰/۰	۹۱/۱
سم	۶۰/۰	۹۱/۱
واکسیناسیون	۲۴/۴	۳۵/۶
کره گیری	۲/۲	۷۷/۸
شیر دوشی	۴/۴	۷۷/۸
جمع	۱۰۰	۱۰۰

نمودار شماره ۷- میزان استفاده از مکانیزاتورها برحسب درصد

۱۷/۸ موارد به یکپارچه سازی اراضی توفیق یافته و سطح مکانیزاسیون اراضی را از ۲۴/۰ به ۵۹/۵ درصد افزایش داده اند.

۸ - وضع مالی و اقتصادی: به نظر ۵۱/۱ درصد پاسخگویان، سرمایه شرکت های تعاونی در حال حاضر پاسخگوی نیاز آنها نیستند و ۶۶/۷ درصد اعتقاد دارند که در آینده نیز پاسخگو نخواهند بود. از سوی دیگر، در ۶۲/۲ درصد موارد شرکت ها با بازار فروش نیز رابطه ندارند.

۹ - نظارت و ارزیابی: ۸۶/۷ درصد شرکت ها توسط مسئولین اداری مورد بازدید قرار گرفته، ۸۰/۰ درصد شرکت ها توسط آنان ارزیابی شده اند، از ۸۶/۷ درصد تعاونی ها گزارش عملکرد خواسته شده و ۷۵/۶ درصد آنها در مواقع ضروری مورد بازخواست قرار گرفته اند.

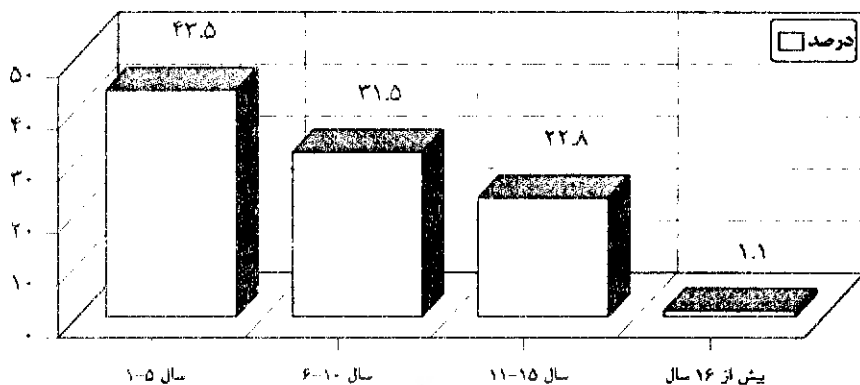
۱۰ - رابطه با ادارات: ۴۰/۰ درصد شرکت های تعاونی با ادارات و سازمان های ذیربط ارتباط داشته اند. ارتباط آنها با اداره تعاون ۳۳/۳ درصد، با جهاد کشاورزی ۸۲/۳ درصد و با سازمان تعاون روستایی ۴۰/۰ درصد بوده است.

۱۱ - گرایش مردم به تعاونی ها: ۸۵/۹ درصد اعضای تعاونی برای ادامه کار در شرکت علاقه دارند و ۷۷/۰ درصد روستاییان متمایل به الحاق به شرکت های تعاونی می باشند.

۱۲ - تجربه و سابقه کار: ۵۶/۵ درصد اعضای هیأت مدیره تعاونی ها بیش از ۵ سال سابقه کار تعاونی دارند و ۵۷/۶ درصد آنان دوره های آموزشی کوتاه مدت دیده اند. ۷۵/۰ درصد این افراد نیز در کار کشاورزی تجربه کافی دارند.

جدول ۸ - سابقه کار در شرکت تعاونی (به سال)

سابقه کار	فراوانی مطلق	درصد فراوانی
۱ - ۵	۴۰	۴۳/۵
۶ - ۱۰	۲۹	۳۱/۵
۱۱ - ۱۵	۲۱	۲۲/۸
۱۶ - ...	۱	۱/۱
بی جواب	۱	۱/۱
جمع	۹۲	۱۰۰

نمودار شماره ۸ - سابقه کار در شرکت تعاونی بر حسب سال

۱۳ - مسئولیت پذیری هیأت مدیره: ۸۲/۶ درصد اعضای هیأت مدیره به کار خود علاقه دارند و نسبت به آن احساس تعهد می کنند، به طوری که حتی ۹۰/۲ درصد حاضرند در مواقع ضروری در خارج از ساعات اداری نیز برای شرکت کار کنند.

۱۴ - همسودی اعضای هیأت مدیره: درآمد اصلی تنها ۵/۴ درصد اعضای هیأت مدیره از محل شرکت تأمین می شود و فقط ۱۲/۰ درصد آنان از شرکت های تعاونی حقوق می گیرند. ۸۸/۰ درصد اعضای هیأت مدیره سهامدار شرکت تعاونی هستند و ۸۲/۶ درصد آنان در روستا زمین دارند، یعنی ۱۷/۴ درصد این افراد، بدون داشتن زمین، در شرکت های تعاونی فعالیت می کنند.

۲) عوامل مؤثر بر موفقیت تعاونی ها (آزمون فرضیه ها):

با توجه به آزمون معنی داری میان متغیرهای مستقل و وابسته، خلاصه یافته های تحقیق در جدول شماره ۹ آورده شده است. چنان که پیدا است، از دیدگاه اعضای هیأت مدیره ۶ فرضیه با متغیرهای مستقل «ضعف بنیه مالی شرکت»، «رابطه با بازار فروش»، «تخصص اعضای هیأت مدیره»، «رشته تخصصی آنان»، «سواد و تحصیلات هیأت مدیره» و «نظارت مسئولین رده بالا» مورد تأیید قرار گرفته و بقیه فرضیه ها رد شده است. اما از دیدگاه اعضای عادی شرکت تعاونی، ۵ فرضیه با متغیرهای

مستقل « بومی بودن اعضای هیأت مدیره ». « استفاده از تجربیات پیشین », « اختلاف - های قومی و قبیله ای », « اشتراکی بودن ماهیت کار تعاونی » و « رضایت مردم از شرکت های تعاونی » مورد تأیید واقع شده و بقیه فرضیه ها رد شده است.

آنچه که از نتایج آزمون فرضیه ها استنباط می شود، به شرح زیر قابل بحث است:

۱ - در چهار مورد از فرضیه ها میان اعضای هیأت مدیره و عادی توافق وجود دارد: همسودی اعضای هیأت مدیره در شرکت و روستا، حس مسئولیت پذیری آنان، ضعف مدیریت و ارتباط با سازمان ها و ادارات،

۲ - در شش مورد از فرضیه های تحقیق، اعضای هیأت مدیره نظر مثبت دارند ولی اعضای عادی شرکت نظر منفی ابراز نموده اند: ضعف بنیه مالی شرکت، رابطه با بازار فروش، تخصص اعضای هیأت مدیره، سواد و مدرک تحصیلی و لزوم نظارت مسئولین رده بالا،

۳ - پنج مورد از فرضیه های تحقیق نیز به نظر اعضای عادی شرکت مورد تأیید قرار گرفته ولی نظر اعضای هیأت مدیره خلاف آن را نشان داده است: بومی بودن اعضای هیأت مدیره، عدم استفاده از تجربیات تعاونی ها و شرکت های مشابه، وجود اختلاف های قومی و محلی، اشتراکی بودن ماهیت کار تعاونی ها و رضایت مردم از عملکرد اعضای هیأت مدیره و شرکت ها.

جدول ۹- نتایج آزمون معنی داری میان متغیرهای مستقل با متغیر وابسته

متغیر مستقل		آزمون همبستگی		نتیجه همبستگی		شدت رابطه	
اعضای	مسئولین	اعضای	مسئولین	اعضای	مسئولین	اعضای	مسئولین
-	متوسط	رد	تأیید	r	r	-	متوسط
-	-	رد	رد	r	r	-	-
-	قوی	رد	تأیید	r	r	-	قوی
ضعیف	-	تأیید	رد	r	r	ضعیف	-
-	متوسط	رد	تأیید	r	r	-	متوسط
-	قوی	رد	تأیید	r	r	-	قوی
ضعیف	-	تأیید	رد	r	r	ضعیف	-
-	-	رد	رد	r	r	-	-
متوسط	-	تأیید	رد	r	r	متوسط	-
-	متوسط	رد	تأیید	T	T	-	متوسط
متوسط	-	تأیید	رد	r	r	متوسط	-
-	-	رد	رد	r	r	-	-
-	متوسط	رد	تأیید	r	r	-	متوسط
متوسط	-	تأیید	رد	r	r	متوسط	-
-	-	رد	رد	r	r	-	-

پیشنهاد

پیشنهادهای تحقیق در سه بخش جداگانه ارائه می شوند: نخست پیشنهادهایی که انجام آنها در وهله نخست به عهده سازمان های رده بالا هستند، دوم پیشنهادهایی که انجام آنها وظیفه شرکت های تعاونی می باشد و سوم پیشنهادهایی که مخصوص محققین احتمالی در آینده است.

۱) پیشنهادهای اجرایی برای سازمان ها:

- ۱- تشویق برای یکپارچه سازی اراضی در قلمرو شرکت های تعاونی،
- ۲- احیای هر چه بیشتر زمین های بایر و موات در این رابطه،
- ۳- تأمین مکانیزاتورها برای شرکت ها،

- ۴ - اعطای وام و اعتبارات کشاورزی به تعاونی ها،
- ۵ - فعال کردن هرچه بیشتر شرکت های تعاونی،
- ۶ - آموزش دقیق و تفهیم اصول تعاونی به اعضای شرکت ها،
- ۷ - آموزش شرکت ها برای اداره دموکراتیک آنها،
- ۸ - بستر سازی برای مشارکت کامل اعضا در فعالیت های تولیدی.
- ۹ - تقویت بنیه مالی شرکت های تعاونی.
- ۱۰ - برگزاری دوره های آموزشی کوتاه مدت برای تعاونی ها.
- ۱۱ - ارائه هرچه بیشتر خدمات کشاورزی به شرکت های تعاونی.
- ۱۲ - کمک به افزایش سطح زیر کشت تعاونی ها.
- ۱۳ - اعمال نظارت و ارزیابی مستمر از کار و فعالیت شرکت ها،
- ۱۴ - برقراری و حفظ ارتباط مستمر تعاونی ها با ادارات،
- ۱۵ - برقراری ارتباط با شرکت های تعاونی موفق.

۲) پیشنهادهای اجرایی برای شرکت های تعاونی تولید:

- ۱ - کوشش برای حذف عوامل غیر بومی،
- ۲ - سعی در جلب و جذب روستاییان غیر عضو به شرکت،
- ۳ - جلب رضایت اعضا از شرکت،
- ۴ - بهکرد روابط درونی اعضای شرکت های تعاونی با همدیگر،
- ۵ - حل و کاهش اختلافات قومی و محلی،
- ۶ - کوشش برای ماشینی کردن کشاورزی در قلمرو شرکت های تعاونی،
- ۷ - سعی در استفاده بهینه از ابزار و وسایل،
- ۸ - برقراری ارتباط مؤثر با بازار فروش،
- ۹ - تعیین رابط میان شرکت با ادارات،
- ۱۰ - انتخاب اعضای هیأت مدیره از میان افراد باسواد، دارای مدرک تحصیلی بالاتر و همسود با شرکت و روستا،
- ۱۱ - تقویت روحیه همکاری در میان اعضا.

۳) پیشنهادهای پژوهشی:

- ۱ - انجام پژوهش های مشابه در تعاونی های تولید زراعی،
- ۲ - انجام پژوهش های مشابه در تعاونی های کشاورزی دیگر،
- ۳ - اجرای پژوهش های کیفی در کنار تحقیقات کمی.

فهرست منابع

- ازکیا، مصطفی (۱۳۷۵)؛ جامعه شناسی توسعه و توسعه نیافتگی روستایی ایران، تهران: انتشارات اطلاعات.
- ازکیا، مصطفی (۱۳۶۵)؛ مقدمه بر جامعه شناسی توسعه روستایی، تهران: انتشارات اطلاعات.
- امیرانی، محمد هادی (۱۳۸۰)؛ « سازمان ها و نهادهای دست اندر کار توسعه روستایی: عملکرد شرکت های تعاونی و نهاد بهزیستی در مناطق روستایی »، «جهاد سازندگی»، سال ۱۹، شماره های ۲۲۰ تا ۲۳۱.
- انصاری، صادق (۱۳۶۰)؛ « تعاونی های تولید کشاورزی و روستایی »، مسایل کشاورزی ایران، شماره ۴.
- انصاری، صادق (۱۳۵۹)؛ « نقش تعیین کننده شرکت های تعاونی روستایی »، مسایل کشاورزی ایران، شماره ۲.
- تقوی، نعمت الله (۱۳۸۱)؛ جامعه شناسی روستایی، تهران: دانشگاه پیام نور، چاپ چهارم.
- صفری شالی، رضا (۱۳۸۰)؛ « نقش تعاونی های تولید روستایی در توسعه پایدار بخش کشاورزی »، اطلاعات سیاسی و اقتصادی، سال ۱۵، شماره های ۱۶۷ و ۱۶۸.
- عبداللهی، محمد (۱۳۷۷)؛ نظام های بهره برداری، تهران: وزارت کشاورزی، معاونت امور نظامهای بهره برداری.
- عجمی، اسماعیل (۱۳۵۶)؛ ششدانگی، تهران: انتشارات توس.
- عربی، قادر (۱۳۷۷)؛ « تعاونیهای تولید: راهبردهای توسعه تعاونی های تولید در ایران »، مجله جهاد، سال ۱۸، شماره های ۲۱۰ و ۲۱۱.
- ..... (۱۳۶۸)؛ مشاع، تهران: ستاد مرکزی هیأت های ۷ نفره واگذاری و احیای اراضی.
- نهادندی، هوشنگ (۱۳۴۸)؛ اصول و مبانی تعاون، شیراز: انتشارات دانشگاه پهلوی.
- ودיעی، کاظم (۱۳۵۴)؛ روستا نشینی در ایران، تهران: شورای عالی فرهنگ و هنر، مرکز مطالعات و هماهنگی فرهنگی.

پروہشگاہ علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
پرتال جامع علوم انسانی